

DEN SVENSKA LEKTORATSVERKSAMHETEN I UTLANDET

Av direktören i Svenska institutet SVEN RYNELL

EN LEDANDE Paris-tidning publicerade några år efter krigets slut en serie stort uppslagna Sverige-artiklar, i vilka vår förmenta materialism grundligt gisslades och tristessen i denna »välfernissade demokrati» framhävdades som den utsände medarbetarens dominerande reseintryck. Artiklarna väckte en betydande uppmärksamhet, inte minst därför att andra reportage från vårt land i fransk press vid tiden i fråga brukade andas en hart när reservationslös beundran för den sociala ordningen och den ekonomiska framåtandan i vårt samhälle. Endast en kort tid innan hade exempelvis en av Frankrikes mest spridda kvällstidningar över fyra spalter presenterat sina läsare den kategoriska rubriken: »Sverige är ett Schlaraffenland.» Den besvikne reportern fick också svar på tal i en rad insändare. Det finns ingen anledning att här redogöra för hur de Sverige-vänner, som stodo upp till vårt försvar, bemötte hans vidräkning med vår mentalitet och våra levnadsförhållanden. Däremot kan det vara skäl att notera, att samtliga de insändare, som publicerades i tidningen — med undantag av en, som författats av en svensk —, voro undertecknade av elever eller f. d. elever till dåvarande svenske lektorn vid Sorbonne.

Ingen lär väl kunna betvivla, att deras spontana inlägg väckte större tilltro än ett aldrig så sakligt genmäle från officiellt svenskt håll skulle ha gjort. En artikel eller en bok om ett för läsaren främmande land får ju nämligen, som Kommittén för utredning om det psykologiska försvaret framhöll i sitt betänkande, »vanligen större verkan, när den är skriven av en landsman till läsaren». Det är därför också av utomordentlig betydelse för kändedomen om vårt land, att vi få kontakt med och taga väl hand om utlänningar, som kunna och vilja göra egna insatser för att sprida saklig information om olika sidor av svenska förhållanden. Härvidlag kan lektoratsverksamheten spela en viktig roll.

Lektorernas primära uppgift är att meddela undervisning i vårt språk och vår litteratur. Men intresset för ett främmande språk är som bekant ofta förenat med en önskan att förvärva en djupare inblick i landets kulturella, ekonomiska eller sociala liv. Framför allt gäller nog detta om åtskilliga av dem, som studera ett språk med så begränsad internationell räckvidd som vårt eget. Dyliga specialintressen måste lektorerna, jämsides med den obligatoriska undervisningen, försöka stimulera och utveckla. Säkerligen är det inte heller någon tillfällighet, att man bland författarna till de böcker, i vilka Sverige och skilda aspekter av aktuellt svenskt samhällsliv på senare år presenterats för utländsk publik, återfinner flera namn, som tidigare förekommit på olika lektorers närvarolistor. Detsamma är förhållandet med ett inte obetydligt antal vetenskapsmän, tekniker, läkare och andra, som inom sina respektive arbetsfält bidragit till att stärka förbindelserna mellan sitt hemland och vårt land. Några av de bästa och mest anlitade översättarna av svensk skönlitteratur ha också fått den grundläggande skolningen i vårt språk genom att under en längre tid följa en lektors kurser. Flertalet av lektorernas elever är unga akademiker. Tack vare de regelbundna stipendieutbyten, som numera etablerats med praktiskt taget samtliga länder, där svenska lektorat upprättats, kunna de mest förtjänta av dem efter avlagd tentamen beredas tillfälle till ett läsårs studievistelse vid någon av våra högre läroanstalter. Det händer inte heller alltför sällan, att de sedan under lektorns ledning gå vidare och utbilda sig till verkligt goda kännare av dagens Sverige. Därmed är också sagt, att lektoratsverksamheten, om den bedrivs på rätt sätt, har sin givna betydelse för rekryteringen av främmande medarbetare i det svensk-internationella kulturutbytets tjänst.

För närvarande finns det sammanlagt ett 20-tal svenska utlandslektorat, fördelade på Danmark, Norge, Island, Storbritannien, Irland, Tyskland, Frankrike, Italien och Förenta Staterna. Dessutom tjänstgöra två svenskar som professorer i vårt språk och vår litteratur vid University of Chicago och University of California i Berkeley. Vid universitetet i Zürich alternera lektorstjänster i svenska med motsvarande undervisning i holländska, och i Groningen innehas lektoratet i nordiska språk omväxlande av danskar, norrmän och svenskar. Antalet elever varierar naturligtvis något från år till år och ganska avsevärt från ett universitet till ett annat. Sedan slutet av 40-talet intar emellertid Parislektoratet tätplatsen med omkring 100 svenskstuderande varje

läsår. Undervisningsskyldigheten är också av mycket olika omfattning: på några håll inskränker den sig till sex veckotimmar, medan den vid andra universitet uppgår till mer än det dubbla. I detta sammanhang bör även nämnas, att elevmaterialet ofta är ganska heterogent och inrymmer större eller mindre grupper av icke-akademiker. Ytterligheterna utgöras därvid i regel av å ena sidan avancerade filologer med solida kunskaper i de nordiska språkens historia och å den andra tjänstemän vid svenska dotterföretag, ungdomar som stå i begrepp att gifta sig med svenska medborgare, och personer med planer på att förlägga sin nästa semesterresa till Sverige, vilka alla ha ett praktiskt intresse av att kunna hyggligt tala och skriva vårt språk. De stora skiljaktigheterna i fråga om förkunskaper och studiesyfte medföra visserligen, att höga krav måste ställas på lektorernas förmåga att anpassa sin undervisning efter olika elevkategorier, men kunna inte anses vara till skada för arbetsresultatet. Tvärtom är det ju ur allmän svensk synpunkt värdefullt, att lektorerna få en nära kontakt också med andra befolkningskikt än de akademiska kretsarna.

Det är emellertid ett stundom förbisett faktum, att andra lärarkrafter än våra egna utlandslektorer ansvara för huvuddelen av svenskundervisningen vid främmande universitet. Nästan alla lektorat äro knutna till någon professur i nordiska språk eller germanistik, och vanligtvis tar ämnesprofessorn själv i sina föreläsningsserier upp ämnen, som beröra svensk litteratur- eller språkhistoria. Därtill kommer, att universiteten ofta hålla sig inte med en svensk utan med en infödd lektor. Även om man helt bortser från den ekonomiska faktorn — som dock i allmänhet torde vara avgörande — har ett sådant arrangemang vissa påtagliga fördelar. En infödd lärare har exempelvis en kännedom om de vid landets universitet vedertagna arbetsformerna och om själva den akademiska miljö, som en härifrån utsänd lektor knappast någonsin kan lyckas förvärva. Han har som student följt kurser liknande dem han nu leder som lärare. Han vet exakt, vilken litterär och filologisk underbyggnad eleverna kunna förväntas ha, när de börja sina svenskstudier. Han har lätt att bilda sig en uppfattning om vad de i första hand behöva och önska lära sig. Och det faller sig helt naturligt för honom att i sin undervisning draga paralleller mellan svenska förhållanden och förhållandena i det egna landet, som kunna bidra till att levandegöra kunskapsstoffet för eleverna. Det försteg, som de infödda lärarna i dessa avseenden

ha framför sina svenska kolleger, förbytes dock av naturliga skäl i en underlägsenhet, så snart det gäller själva undervisningsämnet. Ytterligt få människor »behärska» ett främmande språk, om man därmed menar förmåga att tala det utan brytning och att uttrycka sig så, att ordvalet inte förefaller sökt eller säreget. Redan i de elementära kurserna återverka de infödda lärarnas egna brister i behandlingen av svenska språket på arbetsresultatet. När det blir fråga om mera kvalificerad undervisning eller handledning av studerande, som ämna specialisera sig på vår språk-, litteratur- eller kulturhistoria, framträder oundvikligen skillnaden mellan deras och de svenska lektorernas naturliga förutsättningar för uppgiften ännu tydligare. Detta är också utan tvivel den främsta anledningen till att allt flera universitet på senare år blivit intresserade av att anställa svenska akademiker som lektorer. Av de många nya lektorstjänster, som inrättats efter krigets slut, ha knappast mera än två eller tre tillkommit på svenskt initiativ. Utvidgningen av lektoratsverksamheten är inte en frukt av en offensiv från vår egen sida utan en följd av framställningar från utländska universitetsmyndigheter.

Första gången en svensk utsågs till lektor var år 1913, då den tyske läraren i vårt språk vid universitetet i Jena vände sig till Svenska Akademien och Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet för att få hjälp att finna en efterträdare till sig själv. Sedan dröjde det bara tre år, innan en liknande tjänst kom till stånd i Köpenhamn, och därpå följde i rask takt de ledande nordtyska universiteten, Kiel, Rostock och Greifswald. Mellankrigstiden blev en period av snabb och kraftig expansion. I Tyskland, där intresset för svenskundervisningen var större än på något annat håll utanför Norden, engagerades svenskar som lärare vid det ena universitetet efter det andra. Samtidigt började man inom filologkretsar i övriga kontinentaleuropeiska stater och i England uppmärksamma det nordiska språkområdet. Tämligen snart efter det första världskrigets slut fingo sålunda Paris, Wien, Budapest och Dorpat svenska lektorat, Cambridge följde exemplet, och inom kort fanns det motsvarande befattningar med svenska innehavare också i Warszawa, Rom, Riga och Prag. När det andra världskriget bröt ut, hade antalet vid olika universitet anställda lektorer hunnit stiga till omkring trettio — en siffra, som i nuvarande läge ter sig ouppnåelig redan av det skälet, att all verksamhet av detta slag öster om järnridån är utesluten. Det mest anmärkningsvärda med de svenska insatserna under mellankrigs-

perioden är emellertid, att de i så hög grad bära *en* mans signatur. Under en lång följd av år svarade Riksföreningens initiativtagare och ledande kraft, professor Vilhelm Lundström, praktiskt taget ensam för all viktigare korrespondens med främmande universitetsmyndigheter och svenska utlandslektorer, för urvalet av lämpliga kandidater till de olika posterna och för de lektorskonferenser, som med jämna mellanrum anordnades för att bereda lektorerna tillfälle att diskutera gemensamma problem. Även sedan Riksföreningen år 1930 upprättat en särskild lektoratsavdelning, var det också han, som utövade det dominerande inflytandet över verksamheten.

Vid det andra världskrigets slut förekom svensk lektorsundervisning endast vid universiteten i Paris, Rom, Reykjavik och Chicago samt vid Harvard och Columbia. Tyskland var helt borta ur bilden. I gengäld hade man på andra håll — och framför allt i England och Frankrike — blivit mera intresserad än tidigare av att stärka kontakterna med Sverige. När Svenska institutet kort efter sin tillkomst i januari 1945 fick Kungl. Maj:ts uppdrag att ta hand om lektoratsverksamheten, gällde det också främst att komma till klarhet om hur situationen i olika länder gestaltade sig och var det skulle vara motiverat att från svensk sida ekonomiskt medverka till att återupprätta gamla eller inrätta nya lektorat. De viktigaste bedömningsgrunderna i varje särskilt fall blevo naturligt nog, dels vilken ställning undervisningen i vårt språk kunde beräknas få, dels vilken grad av beredvillighet vederbörande universitetsmyndigheter själva visade att göra en insats för att säkerställa lektoratets finansiering och fortbestånd. I synnerhet efter den första, med nödvändighet expansiva perioden fann man det med andra ord mindre angeläget att försöka få till stånd lektorsbefattningar vid så många läroanstalter som möjligt än att uppnå kontinuitet i verksamheten och att bereda lektorerna tillfredsställande arbets- och lönevillkor. För att utlandslektoraten skulle fylla sin uppgift måste man kunna besätta dem med kompetenta lärarkrafter, och dessa måste få arbeta under sådana förhållanden, att de blevo villiga att kvarstanna i sina tjänster under en tid av åtminstone tre läsår. Utan en ökning av de svenska bidragen var en dylik förbättring icke genomförbar. Till huvudsaklig del täckas dock utgifterna för lektorernas löner nu liksom tidigare av utländska medel. Läger man därtill, att alla de lärartjänster i vårt språk och vår litteratur, som innehas av främmande akademiker, givetvis helt finansieras av respektive univer-

sitet, blir vårt eget bidrag till svenskundervisningen endast en ganska ringa procent av de totala kostnaderna.

Är då ens denna förhållandevis blygsamma procent nödvändig? Finns det något bärkraftigt skäl, varför vi skola behöva anslå medel för löneförstärkningar till våra utlandslektorer, när vi själva bekosta lektorat i olika främmande språk vid våra egna universitet och högskolor? — Om man anser, att lektoratsverksamheten utgör ett nyttigt led i våra strävanden att sprida ökad kännedom om svenska förhållanden, kan det nog knappast råda någon tvekan om svaret. En lektor måste i regel ha lägst ämbetsexamen med höga betyg i nordiska språk och litteraturhistoria och måste dessutom ha goda kunskaper i det lands språk, där han skall undervisa. Hans uppgift är krävande och ger sällan möjlighet till något inkomstbringande extra-arbete. Som bekant medför en placering i utlandet därtill nästan alltid ökade levnadsomkostnader. De löner främmande universitet utbetala till sina språklektorer äro emellertid vanligtvis lägre än den lön, som en tillräckligt kvalificerad svensk akademiker skulle få, om han i stället tog ett vikariat vid ett läroverk här hemma. Eftersom vårt modersmål inte är något av de stora språken, kan man inte heller rimligtvis begära, att de utländska universitetsmyndigheterna skola ge våra lektorer en bättre ställning i lönehänseende än deras kolleger från andra länder. En förutsättning för att man skall kunna få välmeriterade sökande till dessa befattningar är därför, att man från svensk sida tillskjuter det belopp, som erfordras för att de ekonomiska villkoren skola bli jämförbara åtminstone med extralärarytjänsterna vid våra läroverk. Likaså är det naturligtvis av vikt, att lektorerna få tillgodoräkna sig sina år i utlandet efter samma normer, som gälla inom vårt eget skolväsen. Tack vare Ecklesiastikdepartementets och Skolöverstyrelsens förståelse för lektoratsverksamhetens betydelse har man också efter krigets slut i båda dessa avseenden kunnat inregistrera icke oväsentliga framsteg: tjänsterna äro i genomsnitt betydligt bättre avlönade än tidigare och betraktas, utom när det gäller statlig pensionering, som helt likställda med lärarbefattningar inom landet. Efter den inflationsvåg, som följde på Korea-krigets utbrott, ha emellertid lektorlönerna endast i mycket ringa utsträckning kunnat justeras uppåt, och skillnaden mellan dem och de svenska extralärarytjänsterna är följaktligen i regel större nu än den var under 40-talets sista år. Så länge medel saknas att återställa lönernas realvärde, kan någon ekonomisk medverkan till upprättande av nya lektorat

knappast ifrågakomma annat än i rena undantagsfall. Under en begränsad tidsperiod skulle detta kanske ha varit mindre allvarligt, om inte genom Bonn-republikens snabba frammarsch ett akut behov just nu hade anmält sig att ånyo få svenskundervisningen vid de ledande tyska universiteterna ordnad på ett tillfredsställande sätt.

Formellt utnämnas lektorerna alltid av myndigheterna i det land, där de skola tjänstgöra. Veterligen har det emellertid bara inträffat någon enstaka gång, att man frångått det förslag, som framlagts av Svenska institutets lektoratsnämnd. I denna nämnd ingå representanter för Skolöverstyrelsen, de akademiska lärarna, läroverkslärarna, Riksföreningen och institutet. Hälften av dess sex ledamöter är själva f. d. lektorer med långvarig erfarenhet av svenskundervisning i utlandet. Nämndens uppgift skulle förvisso vara mindre komplicerad, om den endast behövde taga hänsyn till de sökandes akademiska och pedagogiska meriter. Av flera skäl måste emellertid de ur dessa synpunkter kompetenta kandidaternas personliga egenskaper och förtroget med aktuella svenska samhällsförhållanden därjämte tillmätas en särskild betydelse. En lektors möjligheter att stimulera intresset för svenskundervisningen och varaktigt samla en större elevkrets omkring sig äro nämligen i hög grad beroende av hans förmåga att umgås med utländska studenter och att på ett lämpligt sätt ge dem en inblick i olika sidor av svenskt liv och svensk kultur. Även frånsett den tid han måste ägna åt privat samvaro med eleverna, utgör hans verksamhet som kursledare och föreläsare dessutom blott en del av hans arbete. Framför allt på de platser, där vi inte ha någon beskickning eller något konsulat, får han alltid vara beredd att söka tillmötesgå önskemål från olika håll om upplysningar eller dokumentationsmaterial rörande skilda företeelser i Sverige samt att ge råd och anvisningar till grupper och enskilda, som i studiesyfte ämna besöka vårt land. På senare år ha också de flesta lektoraten alltmera fått karaktären av centraler för allmän Sverige-information. Lektorerna framträda som föredragshållare, anordna filmaftnar och smärre utställningar och medverka ofta aktivt i föreningar och sällskap, som äro intresserade av att stärka de kulturella förbindelserna med de nordiska länderna.

Denna utveckling skulle inte gärna ha varit möjlig utan det nära samarbete, som äger rum mellan utlandslektorerna och Svenska institutet. Från institutet få lektorerna försändelser av böcker, broschyrer och stencilerade uppsatser på de ledande främ-

mande språken, som behandla olika sidor av de kulturella, sociala och ekonomiska förhållandena i vårt land, svenska dokumentärfilmer i utländska versioner, grammofonskivor, ljusbilder och annat informationsmaterial. För att bereda dem tillfälle att följa med vad som händer i Sverige håller institutet också var och en av dem med en daglig tidning och med ett representativt urval av tidskrifter. Varje nytt lektorat utrustas dessutom med ett referensbibliotek, som sedan i mån av behov fortlöpande kompletteras. På liknande sätt erhålla lektorerna flertalet av de läroböcker, som de behöva för sin undervisning. Härvidlag är det dock i eminent grad deras egen förtjänst, att det erforderliga underlaget för deras arbete numera finns tillgängligt. När lektoratsverksamheten återupptogs efter det andra världskrigets slut, voro nästan alla de läroböcker i svenska för utlänningar, som tidigare lektorer och andra lärare i vårt språk utarbetat under 20- och 30-talen, föråldrade eller av olika skäl försvunna ur marknaden; ett av de få — och kanske det viktigaste — undantaget utgjordes av läroverksadjunkt Nils-Herman Lindbergs »Lehrbuch der schwedischen Sprache», som publicerats genom Riksföreningens försorg. De nya lektorerna visade sig emellertid i detta som i andra avseenden vara värdiga efterträdare till mellankrigstidens pionjärer på området, och det dröjde inte länge, förrän man hade en ny uppsättning goda läroböcker. Paris-lektorn under åren 1946—50, fil. lic. Olle Åström inledde raden med sin »Le suédois en vingt leçons», det spanska språkområdet blev tillgodosett genom den av författarparet Börje Cederholm—Börje Söderlund utgivna »Doce lecciones de sueco», och den förre lektorn i London, fil. lic. Paul Brandberg utarbetade tillsammans med sin kollega Mr. R. J. Mc Clean »A Swedish Reader» — för att nu endast nämna några exempel. I andra fall färdigställde lektorerna stencilerade häften för sina elever. Sålunda finns det nu både en kurs i svenska för islänningar av f. d. Reykjavik-lektorn, fil. lic. Gun Nilsson och en »Corso elementare della lingua svedese» av Rom-lektorn, fil. lic. Eva Wennerström-Hartmann. Vad dessa läroböcker betytt för undervisningen ligger i öppen dag. Att flera av dem redan hunnit försäljas i ett ganska stort antal exemplar utgör ett vittnesbörd bland många om utländska studenters växande intresse för vårt språk.

I det »lettre d'introduction», som ingår i den franska upplagan av Pär Lagerkvists »Barabbas», skriver André Gide: »La langue suédoise nous a donné, nous donne encore des oeuvres si remarquables que bientôt il va devenir indispensable, à l'homme qui se

Sven Rynell

veut cultivé, de la savoir pour pouvoir bien apprécier le rôle important que la Suède s'apprête à jouer dans le concert européen.» Det finns säkerligen all anledning att inte betrakta detta uttalande som stort mera än en vänskaplig gest. Men det är samtidigt motiverat att påstå, att svenskundervisningen genom vårt lands insatser på olika områden numera har bättre förutsättningar än någonsin tidigare att vinna ett säkert fotfäste vid utländska universitet. I vilken utsträckning den kommer att göra det, beror främst på det intresse vi själva visa för vår lektoratsverksamhet.
